# From Self-Sufficiency to Interdependence: The Functional and Axiological Evolution of State Independence in Western Political Thought and Its Evaluation from an Islamic Perspective[1]

**Hadi Shojaei**

Assistant Professor, Department of Political Science, Imam Khomeini Educational and Research Institute, Qom, Iran.

shojaeehadi@yahoo.com

در حال آماده سازی برای انتشار

## Abstract

The main objective of this research is a historical-comparative analysis of the evolution of the concept of state independence in Western political thought, from the self-sufficiency of the city-states of ancient Greece to interdependence in the era of the cosmopolis. This study seeks to show that independence is not a static concept but a dynamic construct that has taken on distinct formulations in response to the structural and normative transformations of each period. By distinguishing the three dimensions of legal, normative, and functional, the research aims to provide a theoretical framework for redefining independence in the current circumstances. Moreover, by critically evaluating the Western reading from the perspective of Islamic thought, this study seeks to reveal the limitations of the secular framework and to offer an alternative based on divine trusteeship, religious duty, and the ultimate end of the virtuous life. The concept of state independence, as the backbone of the modern international order, has today fallen into a contradictory situation. On the one hand, globalization, transnational institutions, and the deepening of economic dependencies have breached the traditional boundaries of national sovereignty and have made talk of absolute independence incongruous with reality. On the other hand, the return of nationalism, the rivalry of great powers, and the rise of hegemony have increased demands for full independence. This contradiction has created a conceptual vacuum: the modern concept of independence, which was founded on absolute Westphalian sovereignty, has lost its explanatory efficacy, yet no coherent alternative has been constructed for it. Policymakers and theorists alike are caught in this vacuum: they can neither return to complete self-sufficiency nor vanish into absolute dependence. This situation makes a historical re-reading of the concept of independence an unavoidable necessity. The central question of the research is: what evolution has

[1] Cite this article: Shojaei, H. (2026). From Self-Sufficiency to Interdependence: The Functional and Axiological Evolution of State Independence in Western Political Thought and Its Evaluation from an Islamic Perspective. *Political Science*, 29(3), p.

https://doi.org/10.22081/PSQ.2026.75264.3154

**Received:** 2026/01/21 **; Revised: 2026/05/11 ; Accepted: 2026/06/06 ; Published online: 2026/10/02**

the concept of state independence undergone in Western political thought in its legal, normative, and functional dimensions, and what implications does the logic of this evolution have for its contemporary redefinition? This research has been conducted using the method of historical-comparative analysis and is designed to examine the evolution of political concepts over time. The analysis is organized within a three-dimensional framework comprising the legal, normative, and functional dimensions. For this purpose, three pivotal periods have been selected: the classical period, centered on the self-sufficiency of the city-state; the modern period, centered on absolute sovereignty and the social contract; and the contemporary period, centered on the cosmopolis and interdependence. In each period, the views of prominent thinkers (from Plato, Aristotle, and Thucydides to Machiavelli, Hobbes, Locke, Rousseau, Kant, and Mill, and contemporary theorists) have been examined using a qualitative content analysis approach. A comparative study of the three periods has been conducted based on the two functional and axiological dimensions, and in the final step, the logic of the evolution and its implications for the contemporary redefinition of independence have been formulated. The findings of the research show that today the concept of independence has undergone a fundamental transformation in three dimensions: legal, normative, and functional. Legally, independence has evolved from ancient self-sufficiency to modern absolute sovereignty and then to conditional sovereignty in the era of interdependence. In the classical period, the Greek city-state was a self-sufficient entity, but for survival it was inevitably forced into temporary alliances. In the modern period, with Jean Bodin's formulation and the Treaties of Westphalia (1648), independence became synonymous with absolute and indivisible sovereignty. In the contemporary period, however, globalization and transnational institutions have made this sovereignty relative and have forced states to accept voluntary limitations. Normatively, the value linked to independence has shifted from virtue and collective happiness to order and freedom, and then to national identity and global justice. In the classical period, independence was tied to the realization of a virtuous life (Plato and Aristotle); in the modern period, it became linked to the right of self-governance of the people (Locke, Rousseau, and Kant); and in the contemporary period, it has become associated with national identity and global justice. Functionally, independence has transformed from an instrument of local self-governance to a mechanism of national state-building, and then to the capacity for intelligent regulation within the global network. The logic of this evolution is the response of the concept of independence to the structural and normative transformations of each period, and it shows that independence is not a fixed state but a dynamic and continuously redefining process. In addition, the evaluation from the perspective of Islamic thought shows that the Western reading, despite its conceptual advances, has remained confined within a secular framework. In contrast, from an Islamic perspective, independence is a divine trusteeship and a religious duty whose ultimate end is to provide the ground for the realization of the virtuous life and proximity to God. The conclusion is that the evolution of the concept of independence in Western political thought is indicative of an oscillation between the two poles of absolute independence and conditional dependence. In the current circumstances, states are inevitably required to establish a dynamic balance between preserving internal autonomy and active participation in the global order. This balance redefines independence as the capacity for intelligent regulation—a capacity that neither returns to complete self-sufficiency nor vanishes into absolute dependence. From the perspective of Islamic thought, independence is not a self-founded human right but a divine trusteeship and a religious duty whose ultimate end is the realization of the virtuous life and proximity to God. In this framework, the Islamic state must simultaneously avoid foreign domination (*nafy al-sabīl*, i.e. the negation of the path of domination) and participate in dignified interaction with the world. Therefore, the Western

reading of independence, although it aids in understanding the complexities of this concept, lacks the necessary capacity to found a just order and to respond to the needs of transcendence-oriented political systems. This gap reveals the necessity of redefining independence within a monotheistic framework as an alternative for future research.

**Keywords**: Independence, State, Greek Self-Sufficiency, Interdependence, Western Political Thought.

در حال آماده سازی برای انتشار

# از خودبسندگی تا وابستگی متقابل: تحول کارکردی و ارزشی استقلال دولت در اندیشه سیاسی غرب و ارزیابی آن از منظر اسلامی[۲]

**هادی شجاعی**

استادیار، گروه علوم سیاسی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، قم، ایران.

shojaeehadi@yahoo.com

در حال آماده سازی برای انتشار

**چکیده**

مفهوم استقلال دولت، از خودبسندگی دولت‌شهرهای یونان باستان تا وابستگی متقابل در عصر جهان‌شهری، همواره نقشی محوری در شکل‌دهی به هویت سیاسی و روابط بین‌الملل ایفا کرده است. امروزه این مفهوم در وضعیتی تناقض‌آمیز گرفتار آمده است؛ از یک‌سو وابستگی‌های متقابل آن را تضعیف کرده و از سوی دیگر بازگشت ناسیونالیسم و هژمونی، تقاضا برای استقلال مطلق را افزایش داده است. این تناقض، سیاست‌گذاران و نظریه‌پردازان را با خلأ مفهومی مواجه ساخته است؛ مفهوم مدرن استقلال کارایی تبیینی خود را از دست داده، اما بدیلی برای آن ساخته نشده است؛ ازاین‌رو بازخوانی تحول تاریخی این مفهوم برای صورت‌بندی بدیلی متناسب با شرایط امروز، ضرورتی انکارناپذیر است. پرسش محوری این پژوهش آن است که مفهوم استقلال دولت در اندیشه سیاسی غرب چه تحولی در ابعاد حقوقی، هنجاری و کارکردی خود داشته است و منطق این تحول چه دلالت‌هایی برای بازتعریف امروزین آن دارد؟ این مقاله با روش تحلیل تاریخی-تطبیقی و در چارچوبی سه‌بعدی، سه دورهٔ کلاسیک، مدرن و معاصر را بررسی می‌کند. یافته‌ها نشان می‌دهد که از نظر حقوقی، استقلال از خودبسندگی باستانی به حاکمیت مطلق مدرن و سپس به حاکمیت مشروط در عصر وابستگی متقابل تحول یافته است. از نظر هنجاری، ارزشِ پیوندخورده با استقلال از فضیلت و سعادت جمعی به نظم و آزادی و سپس به هویت ملی و عدالت جهانی تغییر جهت داده است و از نظر کارکردی، استقلال از

---

[۲] **استناد به این مقاله:** شجاعی، هادی (۱۴۰۵). از خودبسندگی تا وابستگی متقابل: تحول کارکردی و ارزشی استقلال دولت در اندیشه سیاسی غرب و ارزیابی آن از منظر اسلامی. *علوم سیاسی*، ۲۹(۳)، ص

https://doi.org/10.22081/PSQ.2026.75264.3154

**تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۱/۲۷ ؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۵/۰۲/۲۱ ؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۳/۱۶ ؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۷/۱۰**

ابزار خودگردانی محلی به سازوکار دولت‌سازی ملی و سپس به ظرفیت تنظیم‌گری هوشمند در شبکه جهانی تبدیل شده است. منطق این تحول، واکنش مفهوم استقلال به دگرگونی‌های ساختاری و هنجاری هر دوره است و نشان می‌دهد که استقلال نه وضعیتی ثابت، بلکه فرایندی پویا و پیوسته در حال بازتعریف است و دولت‌ها ناگزیر به برقراری توازن پویا میان حفظ خودمختاری داخلی و مشارکت فعال در نظم جهانی هستند. این پژوهش همچنین نشان می‌دهد که این تحول، واکنشی مستقیم به بحران‌های عینی زمانه (همچون فروپاشی دولت‌شهرها، جنگ‌های مذهبی و جهانی‌شدن) بوده است؛ افزون بر این ارزیابی این تحول از منظر اندیشه اسلامی نشان می‌دهد که خوانش غربی به‌رغم پیشرفت‌های مفهومی، در چارچوبی سکولار محصور مانده و از پیوند استقلال با غایت الهی، تکلیف دینی و امانت الهی غافل است.

**کلیدواژه‌ها:** استقلال، دولت، خودبسندگی یونانی، وابستگی متقابل، اندیشه سیاسی غرب.

در حال آماده سازی برای انتشار

**مقدمه**

مفهوم استقلال دولت که از دوران باستان تا عصر وستفالیا شالودهٔ نظم سیاسی را شکل می‌داد، امروز در وضعیتی تناقض‌آمیز گرفتار آمده است. از یک‌سو جهان‌شهری‌شدن و بحران‌های فرامرزی، مرزهای حاکمیت ملی را چنان درنوردیده‌اند که سخن‌گفتن از استقلال مطلق، دیگر با واقعیت همخوانی ندارد؛ از سوی دیگر بازگشت قدرت‌های بزرگ به منطق هژمونی و اوج‌گیری ناسیونالیسم‌های دولتی، تقاضا برای استقلال کامل را به بالاترین حد خود رسانده است. مراد از استقلال دولت در این پژوهش، توانایی یک دولت برای خودمختاری در تصمیم‌گیری داخلی و خارجی، حفظ هویت سیاسی مستقل و مصونیت از سلطه یا مداخله خارجی است (Kalmo & Skinner, 2010, pp. 2–3). این دوگانه، نظریه‌پردازان سیاسی را نیز در خلأیی مفهومی گرفتار کرده است: مفهوم مدرن استقلال دیگر کارایی تبیینی و تجویزی خود را از دست داده است؛ اما بدیلی نیز برای آن ساخته نشده است؛ ازاین‌رو این مقاله با بازگشت به تاریخ اندیشه سیاسی غرب، استدلال می‌کند که این بحران مفهومی، محصول فراموشیِ مسیر درهمی است که استقلال از خودبسندگی یونانی تا وابستگی متقابل امروزی طی کرده است. این پژوهش می‌کوشد در پایان هر دوره، ارزیابی مختصری از منظر اندیشه اسلامی ارائه دهد تا محدودیت‌های رویکرد غربی در پاسخ به نیازهای نظام سیاسی تعالی‌محور آشکار گردد؛ بنابراین پرسش محوری مقاله این است که مفهوم استقلال دولت در تاریخ اندیشه سیاسی غرب چه تحولی در ابعاد کارکردی و ارزشی خود داشته است و منطق این تحول چه دلالت‌هایی برای بازتعریف امروزین آن دارد؟

ضرورت این پژوهش در سه سطح عملی، نظری و پژوهشی قابل تبیین است. در سطح عملی، بحران‌های فرامرزی مانند کووید-۱۹ و دگرگونی‌های اقلیمی نشان داده‌اند که هیچ دولتی نمی‌تواند به‌تنهایی از منافع خود محافظت کند؛ درحالی‌که رویدادهایی مانند برگزیت، جنگ اوکراین و تنش‌های تجاری، تقاضا برای استقلال مطلق را افزایش داده‌اند. در سطح نظری، ادبیات موجود یا به تجویز واگذاری حاکمیت می‌پردازد یا به دفاع ایدئولوژیک از استقلال مطلق و هیچ‌یک تصویر واقع‌بینانه‌ای از وضعیت امروز به دست نمی‌دهند. در سطح پژوهشی نیز در فضای علمی ایران، مطالعه‌ای که تحول این مفهوم را در قوسی بلند از یونان باستان تا عصر جهان‌شهری با رویکرد تطبیقی بررسی کند، تقریباً وجود ندارد. بررسی علمی دربارهٔ استقلال دولت در تاریخ اندیشه سیاسی غرب را می‌توان بر اساس رویکردشان به سه دسته تقسیم کرد: دسته نخست، تحلیل‌های فلسفی-تاریخی هستند که به مبانی نظری استقلال می‌پردازند؛ کتاب *حاکمیت در چندپارگی* اثر کالمو و اسکینر در این دسته، تحول استقلال را از دیدگاه متفکرانی همچون هابز و روسو تا چالش‌های جهان‌شهری دنبال می‌کند و کتاب *الهیات سیاسی* اشمیت، استقلال را به عنوان تصمیم‌گیری مستقل در شرایط استثنایی در برابر هنجارهای لیبرال تحلیل می‌نماید. دسته دوم، بررسی‌های حقوقی-سیاسی هستند که به چارچوب‌های قانونی استقلال توجه دارند؛ در این میان، پوسترلا در کتاب *اعتبار حاکمیت* با مطالعه موردی سوئیس و اتحادیه اروپا نشان می‌دهد که استقلال در عصر جهان‌شهری به دلیل وابستگی‌های متقابل نسبی شده است و بویل در «مبانی نظم جهانی» بر اهمیت اصل رضایت حاکمان و احترام به حقوق بین‌الملل برای حفظ خودمختاری تأکید می‌کند. دسته سوم، مطالعات روابط بین‌الملل با تأکید بر سیاست خارجی هستند. کتاب *روابط بین‌الملل و فلسفه تاریخ* اثر یوردوشف، استقلال را «حق تصمیم‌گیری بدون دخالت خارجی» تعریف کرده و سیر تحول آن را از ظهور دولت‌های ملی تا چالش‌های جهان‌شهری تحلیل می‌کند. نیز مقاله «مفهوم استقلال در روابط بین‌الملل» با رویکردی توصیفی-تحلیلی، تأثیر فروپاشی اتحاد شوروی بر بازتعریف استقلال روسیه را بررسی کرده است. این منابع هر یک جنبه‌ای از استقلال را روشن کرده‌اند: ریشه‌های نظری در تحلیل‌های فلسفی، چارچوب‌های قانونی در بررسی‌های حقوقی و کاربرد عملی در مطالعات روابط بین‌الملل؛ با این حال هیچ‌یک از آنها تحول مفهوم استقلال را در یک

در حال آماده سازی برای انتشار

گستره طولانی تاریخی از یونان باستان تا عصر جهان‌شهری و با تفکیک ابعاد کارکردی و ارزشی آن بررسی نکرده‌اند. نوآوری این مقاله در پرکردن این خلأ از طریق چارچوبی سه‌بُعدی، تبیین سازوکار تحول ساختاری اندیشه‌ها و بازتعریف استقلال در شرایط جهان‌شهری کنونی است؛ هرچند ممکن است محدودیت تمرکز بر غرب، ابعاد غیرغربی را کم‌رنگ سازد. این مقاله از روش تحلیل تاریخی-تطبیقی بهره می‌برد؛ بدین منظور سه دورهٔ محوری (کلاسیک، مدرن و معاصر) برگزیده شده و آرای متفکران شاخص هر دوره با رویکرد تحلیل محتوای کیفی بررسی شده است. مقایسه تطبیقی بر اساس دو بُعد کارکردی و ارزشی انجام یافته و در گام نهایی، منطق تحول و دلالت‌های آن برای بازتعریف امروزین استقلال صورت‌بندی شده است. گفتنی است این پژوهش صرفاً بر اندیشه سیاسی غرب متمرکز است و یافته‌های آن را نمی‌توان بدون احتیاط به سنت‌های فکری دیگر تعمیم داد؛ با این حال ارزیابی‌های اسلامی ارائه‌شده در پایان هر دوره، زمینه‌ای برای مقایسه و گفتگوی تطبیقی با اندیشه سیاسی اسلامی فراهم می‌آورد.

## ۱. چارچوب نظری: ابعاد سه‌گانه استقلال دولت در سنت سیاسی غرب

مفهوم استقلال دولت در سنت اندیشه سیاسی غرب، حول سه بُعد مفهومیِ درهم‌تنیده، اما تفکیک‌پذیر صورت‌بندی شده است: بُعد حقوقی، بُعد هنجاری و بُعد کارکردی. این سه بُعد که در ادبیات موجود اغلب به صورت پراکنده در مباحثی همچون حاکمیت، حق تعیین سرنوشت و امنیت ملی بررسی شده‌اند، در این مقاله به عنوان چارچوبی یکپارچه برای تحلیل تطبیقی تحول مفهوم استقلال در سه دورهٔ کلاسیک، مدرن و معاصر به کار گرفته می‌شوند. مزیت این چارچوب آن است که به‌جای تقلیل استقلال به یک وجه، هم‌زمان ابعاد مختلف آن را در هر دوره ردیابی می‌کند و امکان مقایسه نظام‌مند را فراهم می‌آورد.

### ۱-۱. بُعد حقوقی: استقلال به مثابهٔ حاکمیت

نخستین و محوری‌ترین بُعد استقلال، بُعد حقوقی است که ریشه در مفهوم حاکمیت ریشه دارد. در اندیشه سیاسی غرب، حاکمیت ملی به عنوان دلیل بنیادین ضرورت استقلال دولت‌ها ارائه شده است. این بُعد به معنای حق انحصاری دولت برای اعمال اقتدار در قلمرو مشخص و آزادی از مداخله خارجی است (Schuett & Stirk, 2015, pp. 8–9). تکوین این ایده، محصول گذار از پارادایم حاکمیت الهی در قرون وسطی به سوی حاکمیت ملی در دورهٔ مدرن بود که با صورت‌بندی نظری ژان بُدن به تثبیت رسید. او حاکمیت را قدرتی دایمی، مطلق و تقسیم‌ناپذیر تعریف کرد که ذاتاً هرگونه دخالت خارجی را نفی می‌کند (Sarakutsa, 2010, p. 4)؛ بر این اساس استقلال شرط امکان تحقق عملی حاکمیت در صحنه بین‌الملل است. این بُعد همچنین با ایده ناسیونالیسم و حفاظت از هویت جمعی گره خورده است و کارکردی حیاتی به عنوان سپری دفاعی برای پاسداری از حریم معنایی یک ملت در برابر پروژه‌های همگون‌ساز ایفا می‌کند (Katzenstein, 1996, pp. 33–35).

### ۱-۲. بُعد هنجاری: استقلال به مثابهٔ حق تعیین سرنوشت

دومین بُعد مفهومی استقلال، بُعد هنجاری است که بر پایه اصل حق تعیین سرنوشت ملی استوار است. خاستگاه این اصل را می‌توان در تحولات فکری رنسانس و عصر روشنگری جستجو کرد که طی آن، منبع مشروعیت قدرت از حق الهی پادشاهان به اراده و رضایت مردم انتقال یافت (Arseni & Pozneacova, 2021, p. 3). در نظریه قرارداد اجتماعی، دولت به نماینده‌ای تبدیل شد که اقتدارش از ملت نشئت می‌گیرد و بنابراین استقلال خارجی دولت شرط ضروری برای تحقق عملی حاکمیت مردمی در داخل است (Pusterla, 2016, p. 95). جان استوارت میل نیز با تأکید بر اینکه حکومت بر خود نه‌تنها یک حق، بلکه

مدرسه عملی بلوغ سیاسی یک ملت است، استقلال در سیاست خارجی را پیش‌شرط ضروری برای رشد و شکوفایی یک ملت در بلندمدت می‌داند (میل، ۱۳۸۹، صص. ۱٤٤-۱٤٥).

### ۳-۱. بُعد کارکردی: استقلال به مثابهٔ کارامدی

سومین بُعد مفهومی، بُعد کارکردی است که استقلال را نه به عنوان یک اصل انتزاعی حقوقی یا هنجاری، بلکه یک ضرورت عملی برای تأمین امنیت، رفاه و بقای دولت توجیه می‌کند. این بُعد ریشه در سنت واقع‌گرایی سیاسی ریشه دارد که استقلال را معادل توان ملموس دفاع از خود و تسلیم‌نشدن در برابر اجبار خارجی می‌داند (Klimova & et al., 2015, pp. 8–11). در دوره مدرن، هابز استدلال کرد که دولت برای برقراری نظم و تأمین امنیت داخلی، باید از حوزه‌ای مصون از نفوذ خارجی برخوردار باشد (Jinek, 2018, p. 207). در دوران معاصر، با پیچیده‌ترشدن روابط بین‌الملل، این بُعد به توانایی مدیریت راهبردی وابستگی‌های متقابل تعبیر شده است؛ به‌گونه‌ای که استقلال به معنای ظرفیت دولت برای حفظ منافع ملی و بقای خود در نظم جهانی، حتی از طریق پذیرش محدودیت‌های داوطلبانه در حاکمیت است (Grimm, 2015, pp. 92–93). در عین‌حال، همین بُعد به دولت‌ها امکان می‌دهد در برابر سلطه ساختاری قدرت‌های بزرگ مقاومت کنند و از تبدیل‌شدن به ابزار دیگران جلوگیری کنند (Pusterla, 2016, p. 114). این چارچوب سه‌بُعدی، مبنای تحلیل تطبیقی مقاله در بخش‌های بعدی خواهد بود.

## ۲. دگردیسی تاریخی مفهوم استقلال: از دولت‌شهر تا دولت-ملت و فراتر از آن

مفهوم استقلال در تاریخ اندیشه سیاسی، مسیری پرپیچ‌وخم را طی کرده که بازتابی از تحولات عمیق تمدنی و گسست‌های معرفتی در روزگاران مختلف است. برخی اندیشمندان نشان داده‌اند که اگرچه رگه‌هایی از اندیشه استقلال در آثار فیلسوفان باستان قابل ردیابی است، صورت‌بندی نظام‌مند آن به عنوان مفهومی سیاسی، محصول تحولات بعدی است. اساساً در دوران امپراتوری‌های باستانی، استقلال به صورتی که امروزه فهم می‌شود، موضوعیتی نداشت و جنگ و فتوحات، ابزار اصلی اعمال حاکمیت به شمار می‌آمد (Dixon, 2011, p. 9). این تقابل میان برداشت‌های تاریخی مختلف از استقلال، اهمیت بررسی نقاط عطف این مفهوم را آشکار می‌سازد. در ادامه فراز و فرود این مفهوم در سه دورهٔ کلاسیک، مدرن و معاصر تجزیه و تحلیل می‌شود:

### ۲-۱. خاستگاه‌های باستانی استقلال: از خودبسندگی تا خودآیینی فردی

دوران کلاسیک به عنوان سرچشمه شکل‌گیری بسیاری از مفاهیم بنیادین سیاسی، جایگاهی بی‌بدیل در تاریخ اندیشه دارد. در ادامه، ردیابی مفهوم استقلال در حکمت سیاسی یونان و اندیشه کلبی و رواقی، ما را با وجوه اشتراک و افتراق این سنت‌ها در درک ماهیت استقلال آشنا خواهد ساخت:

#### ۲-۱-۱. الگوی خودبسندگی یونانی

در اندیشه سیاسی یونان باستان، اصطلاح استقلال به عنوان یک مفهوم صریح به کار نرفته، اما مفاهیم ضمنی آن در قالب خودکفایی، نظم داخلی و توازن قدرت، به‌ویژه در آثار افلاطون، ارسطو و توسیدید، حضور پررنگی داشته است.

#### الف) خودارجاعی سیاسی در دولت-شهر یونانی

شکل‌گیری دولت‌شهرهای یونانی به عنوان واحدهای خودمختار، اولین نقطه عطف اساسی در تطور مفهوم استقلال به شمار می‌رود. در این دوره، استقلال از مفهومی انتزاعی به ویژگی ذاتی دولت‌شهرها تبدیل شد؛ به این معنا که دولت‌شهر موجودیتی

در حال آماده سازی برای انتشار

خودبسنده تلقی می‌شد که مشروعیت خود را از درون می‌گرفت؛ با این حال این خودبسندگی مطلق نبود و دولت‌شهرها برای حفظ حاکمیت مستقل خود در برابر تهدیدهای خارجی، به اتحادهای موقت و راهبردی متوسل می‌شدند (Arnason, Raaflaub, & Wagner, 2013, pp. 24-36). این تحول، بنیان‌های نظری استقلال سیاسی را پی‌ریزی کرد.

**ب) افلاطون: استقلال به مثابهٔ نظم متعالی**

در اندیشه افلاطون، استقلال دولت نه چونان مفهومی صرفاً سیاسی، بلکه به مثابهٔ تجلی عینی نظم متعالی و عدالت حقیقی بازتعریف می‌شود. از این منظر، جامعهٔ مطلوب همچون روح انسانی است که وقتی هر جزء در جایگاه طبیعی خود قرار گیرد، کلیتی خودبسنده و متوازن پدید می‌آید (افلاطون، ۱۳۸۰، ج. ۲، صص. ۸۶۷–۸۷۷). افلاطون در تمثیل غار نشان می‌دهد که تنها حاکمانی که به روشنایی حقیقت راه یافته‌اند، شایستگی هدایت جامعه به سوی استقلال واقعی را دارند (افلاطون، ۱۳۸۰، ج. ۲، صص. ۱۰۳۵–۱۰۴۰). در رسالهٔ قوانین نیز با تأکید بر خودکفایی اقتصادی (افلاطون، ۱۳۸۰، ج. ٤، ص. ۲۰٤۲) و نظام آموزشی یکپارچه (افلاطون، ۱۳۸۰، ج. ٤، صص. ۲۱۰۳–۲۱۰٤)، استقلال سیاسی را نیازمند بنیان‌های مادی و تربیتی می‌داند که در خدمت هدف غایی (زندگی فضیلت‌مندانه) قرار دارند (افلاطون، ۱۳۸۰، ج. ٤، صص. ۲۰۱۲–۲۰۱۳).

**ج) ارسطو: استقلال در پرتو طبیعت‌گرایی سیاسی**

در تقابل با نگرش متعالی افلاطون، ارسطو استقلال را پدیده‌ای طبیعی و زمینی می‌فهمد که در سرشت اجتماعات انسانی ریشه دارد. او با تأکید بر اینکه «شهر به حکم طبیعت وجود دارد»، استقلال سیاسی را نتیجهٔ تکامل طبیعی از خانواده به دهکده و سپس به شهر می‌داند. این خوانش، استقلال را مفهومی چندبُعدی می‌سازد که هم‌زمان سه مؤلفه را در بر می‌گیرد: توان اقتصادی برای برآوردن نیازها (ارسطو، ۱۳۷۱، ص. ۱–٤)، قدرت نظامی برای مقاومت در برابر تهدیدها (ارسطو، ۱۳۷۱، ص. ۵۹) و نظام سیاسی پایدار مبتنی بر مشارکت شهروندان (ارسطو، ۱۳۷۱، صص. ۱۰۱–۱۰۲). بر خلاف الگوی انزوای افلاطون، ارسطو استقلال را درگرو تعامل حساب‌شده با دیگران می‌داند و تأکید می‌کند که شهر باید «سلاح‌هایی داشته باشد که در کشورهای دیگر نیز کارامد باشد» (ارسطو، ۱۳۷۱، صص. ۵۹–۶۰). این نگاه، استقلال را نه وضعیتی مطلق، بلکه امری نسبی و وابسته به زمینه می‌فهمد.

**د) توسیدید: استقلال در پرتو موازنه قدرت**

توسیدید با رویکردی تجربی، تحولی اساسی در درک مفهوم استقلال ایجاد کرد. تحلیل او از جنگ پلوپونز نشان می‌دهد که استقلال سیاسی در عرصهٔ بین‌المللی نه بر مبنای اصول اخلاقی، بلکه بر اساس معادلات عینی قدرت شکل می‌گیرد. نمونه بارز این دیدگاه، ماجرای «جزیرهٔ ملیان» است؛ جایی که ملیانی‌ها با تکیه بر اخلاق و امید به حمایت اسپارت، به دلیل فقدان قدرت کافی، شکست خوردند و نابود شدند (Klimova & et al., 2015, pp. 2-7). این مورد نشان می‌دهد که از منظر توسیدید، استقلال بدون پشتوانه قدرت، محکوم به شکست است؛ نگاهی که در تقابلی آشکار با دیدگاه ایدئالیستی افلاطون قرار دارد. سیر تحول مفهوم استقلال در اندیشه یونانی از ویژگی ذاتی دولت‌شهر آغاز شد، در نگاه افلاطونی به محصول عدالت درونی تبدیل گشت و سرانجام در تحلیل توسیدید به نتیجهٔ موازنه قوا تقلیل یافت. این تحول نشانِ گذار از نگرش هنجاری به رویکردی تجربی و واقع‌بینانه است. این دگردیسی فکری، صرفاً محصول تأمل انتزاعی نبود، بلکه واکنشی به تجربهٔ فروپاشی نظم خودبسنده دولت‌شهرها بود. جنگ‌های پلوپونز و تهدیدهای مستمر خارجی نشان داد که خودکفایی مادی و فضیلت درونی برای بقای سیاسی کافی نیست. شکست ملیان در برابر آتن، این واقعیت را آشکار ساخت که استقلال بدون موازنه قدرت، محکوم به زوال است؛

ازاین‌رو فیلسوفانی همچون توسیدید استقلال را از یک فضیلت اخلاقی به مسئله‌ای راهبردی و امنیتی تقلیل دادند تا به بحران عینی زمانه پاسخ دهند. رویکرد یونانی به استقلال، چه در خوانش فضیلت‌محور افلاطون و چه در تحلیل قدرت‌بنیان توسیدید، در چارچوبی دنیوی و محدود به سعادت این‌جهانی تعریف می‌شد. اما از منظر اندیشه اسلامی، استقلال نه فضیلتی صرفاً دنیوی است و نه به معادلات قدرت فروکاسته می‌شود؛ بلکه مقدمه‌ای ضروری برای تحقق «حیات طیبه» و عبودیت جمعی است (طباطبایی، ۱۳۷٤، ج.۱۲، صص. ۳٤۰-۳٤۲). قرآن کریم با تمثیل رویش گیاه، جامعه اسلامی را به زراعتی تشبیه می‌کند که از برگ نازک به ساقه‌ای ضخیم تبدیل می‌شود و روی پای خود می‌ایستد؛ این رشد تدریجی، همان مسیر تحقق استقلال و تعالی تمدنی است (مطهری، ۱۳۸۵، ج. ۲۱، صص. ۵۲-۵۵).

### ۲-۱-۲. چرخش از استقلال سیاسی به خودآیینی فردی: مکاتب کلبی و رواقی

تحول مفهوم استقلال در فلسفه پسا‌ارسطویی نشانِ دو جریان فکری متقابل است. از یک‌سو مکتب کلبی‌گرایی با تفسیری افراطی، استقلال فردی را تا حد نفی کامل هرگونه پیوند اجتماعی پیش برد. فیلسوفان کلبی با طرد تمامی قراردادهای اجتماعی، در جستجوی شکل محض و مطلق استقلال فردی بودند و استقلال را از یک فضیلت اخلاقی به موضعی هستی‌شناختی و وجودی تبدیل کردند. این نگرش رادیکال که در زندگی و اندیشه دیوژن تجلی یافت، استقلال را به طغیانی علیه تمام ساختارهای اجتماعی تبدیل کرد (هگل، ۱۳۸۷، ج. ۱، ص. ۷۹٤). در مقابل، مکتب رواقی با ارائه تفسیری متعادل‌تر، استقلال را در چارچوبی نظام‌مند بازتعریف کرد. رواقیون با حفظ تمرکز بر فرد، این مفهوم را در پرتو تسلط عقلانی بر نفس و هم‌نوایی با نظم جهانی تعریف کردند (آرنت، ۱۳۹۲، صص. ۳٤٤-۳٤۵) و با پیوند استقلال فردی و لوگوس جهانی، تفسیری جامع ارائه دادند که هم بر خودمختاری فرد تأکید داشت و هم او را جزئی از نظام بزرگ‌تر جهان می‌دانست. این تحول فلسفی، راهی میانه بین فردگرایی افراطی کلبیان و جمع‌گرایی محض پیش نهاد.

### ۲-۲. چرخش مدرن: حاکمیت، قرارداد و اراده ملی

در قرون وسطی، استقلال مفهومی نسبی و تقسیم‌پذیر در چارچوب نظام فئودالی بود، اما در آستانه دوران مدرن، دغدغه استقلال در واکنش به سلطه نهادهای فراملی مانند پاپ تقویت شد. منازعه فیلیپ چهارم با پاپ بونیفاس هشتم بر سر مالیات و صلاحیت قضایی، نمونه‌ای برجسته از این تحول بود. در سطح نظری نیز اندیشمندانی ملانند دانته، مارسیلیوس پادوایی و جان پاریس نقش کلیدی ایفا کردند. دانته با تأکید بر خودمختاری امپراتور، اقتدار پاپ را در حوزه سیاسی رد کرد؛ مارسیلیوس پادوایی رضایت مردم را منبع مشروعیت سیاسی دانست و دولت‌ها را از سلطه نهادهای فراملی آزاد کرد و جان پاریس با ردّ سلطه کلیسا، حاکمیت را در چارچوب مرزهای دولت تعریف کرد (Canning, 2011, pp. 15, 54–104). این تحولات، زمینه‌ساز بازتعریف استقلال به عنوان خودمختاری سیاسی و حقوقی دولت‌ها شدند. در این میان، ظهور نظم وستفالیایی پس از معاهدات صلح وستفالیا در سال ۱٦٤۸م. نقطه عطفی در تکوین مفهوم استقلال دولت و تحکیم حاکمیت ملی بود:

### ۲-۲-۱. از فروپاشی فئودالیسم تا ظهور حاکمیت مطلق

اولین نقطه عطف، تحول در مفهوم حاکمیت مطلق بود که با نظریه‌پردازی ژان بُدن در قرن شانزدهم و تثبیت حقوقی آن در معاهدات وستفالیا (۱٦٤۸م.) شکل گرفت. در بستر بحران‌های مذهبی ناشی از اصلاحات پروتستانی، بُدن در «شش رساله درباره جمهوری» (۱۵۷٦م.)، حاکمیت را به عنوان قدرتی دایمی و تقسیم‌ناپذیر تعریف کرد که معمولاً در شخص پادشاه متمرکز است

(Grimm, 2015, p. 21). این مفهوم، استقلال دولت را به معنای وابسته‌نبودن به مراجع خارجی و حق انحصاری تصمیم‌گیری در امور داخلی و خارجی تثبیت کرد (Pusterla, 2016, p. 127). معاهدات وستفالیا با به رسمیت شناختن اقتدار مطلق دولت‌ها بر قلمرو و سیاست خارجی‌شان، این مفهوم را به یک اصل حقوقی و بین‌المللی تبدیل کردند و اصل برابری حقوقی و عدم مداخله را به عنوان پایه‌های نظم جدید معرفی کردند (Schuett & Stirk, 2015, pp. 8–9). در این دوره، ماکیاولی با ارائه خوانشی واقع‌گرایانه، استقلال را نه فضیلتی اخلاقی، بلکه شرط بنیادین بقای سیاسی و پیش‌نیاز حکمرانی کارامد معرفی کرد (ماکیاولی، ۱۳۷۷، ص. ۱۰۱). این دیدگاه که در بافت ایتالیای عصر رنسانس و در مواجهه با تهدیدهای خارجی شکل گرفت، بنیان‌های نظری دولت–ملت مدرن را هموار ساخت (Jinek, 2018, pp. 207–208). نظریه حاکمیت مطلق با ردّ اقتدار مراجع فراملی، به دولت‌ها امکان داد تا هویت سیاسی مستقلی را تعریف کنند که مبتنی بر قلمرو و اقتدار داخلی مبتنی بود (Mayer, 1979, pp. 10–12, 20).

### ۲-۲-۲. دولت–ملت وستفالیایی: تبلور استقلال مدرن

دومین نقطه عطف، تثبیت استقلال به عنوان اصل بنیادین دولت–ملت بود که با معاهده‌های وستفالیا آغاز شد و در انقلاب‌های سیاسی سده‌های هجدهم و نوزدهم به اوج رسید. معاهدات وستفالیا با پایان‌دادن به جنگ‌های سی‌ساله، دولت‌ها را به عنوان واحدهای مستقل با مرزهای مشخص و صلاحیت انحصاری در امور داخلی و خارجی به رسمیت شناختند و اصل عدم مداخله را تثبیت کردند (Grinin, 2012, p. 5). توماس هابز این مفهوم را با بازتعریف استقلال به سطحی کارکردی و عقلانی ارتقا داد. او دولت را موجودیتی عقلانی برای تضمین نظم و ثبات معرفی کرد که ممکن است برای حفظ بقا، به پذیرش محدودیت‌های عملی ناگزیر باشد (Pusterla, 2016, p. 127). این دیدگاه، استقلال را اصلی مشروط و محصور در الزامات سیاسی و اجتماعی تعریف کرد، اما همچنان آن را پایه‌ای برای اقتدار دولت در سیاست خارجی حفظ کرد. انقلاب آمریکا (۱۷۷٦) و انقلاب کبیر فرانسه (۱۷۸۹) این مفهوم را با تأکید بر حاکمیت مردمی تقویت کردند. اعلام استقلال آمریکا بر این اصل استوار بود که حاکمیت متعلق به مردم است و انقلاب فرانسه نیز با ردّ اقتدار سلطنتی، حاکمیت ملی را به عنوان پایه‌ای برای استقلال دولت–ملت تثبیت کرد. جنگ‌های ناپلئونی و کنگره وین (۱۸۱۵) این ایده‌ها را در سطح قاره‌ای گسترش دادند و نظم جدیدی را بر اساس اصول حاکمیت ملی و توازن قوا ایجاد کردند (Grinin, 2012, p. 5)؛ با این حال برخی متفکران استدلال می‌کنند که نظم وستفالیایی استقلال مطلق را تضمین نکرد و ملاحظه‌های اخلاقی و هنجاری، همچنان استقلال دولت‌ها را محدود می‌کردند (Kalmo & Skinner, 2010, pp. 64–65, 79–80).

### ۲-۲-۳. بازتعریف استقلال در پرتو قرارداد اجتماعی

گذار از حاکمیت سلطنتی به حاکمیت مردمی، نقطه عطفی کلیدی در بازتعریف مفهوم استقلال بود. در نظم وستفالیایی اولیه، استقلال به حاکمیت سلطنتی گره خورده بود (Schmitt, 2006, pp. 46–47)؛ اما با ظهور نظریه‌های قرارداد اجتماعی، مشروعیت سیاسی از خاستگاه الهی یا وراثتی به توافقی آگاهانه میان افراد آزاد و برابر منتقل شد و استقلال از اراده فردی حاکم به اراده جمعی ملت تغییر یافت. جان لاک استقلال دولت در سیاست خارجی را در چارچوب قانون طبیعت تعریف کرد. از نگاه او، دولت از طریق قدرت فدراتیو، خودمختاری خود را در روابط خارجی اعمال می‌کند و این استقلال به رعایت قانون طبیعت (حفظ صلح و پرهیز از تجاوز) مشروط است (لاک، ۱۳۹۱، صص. ۱۹۵–۱۹٤، ۲۰۷، ۲٦۰). برخلاف ارسطو که استقلال را در خودکفایی

مادی می‌دید، لاک آن را در تولنایی دولت برای دفاع از حقوق مردم در برابر تجاوز خارجی تعریف کرد (لاک، ۱۳۹۱، ص. ۲۷۲). ژان ژاک روسو با معرفی مفهوم «اراده عمومی»، استقلال را به حق ملت در خودفرمانی و رهایی از هرگونه سلطه پیوند زد و آن را به تجلّی حق تعیین سرنوشت تبدیل کرد (Grimm, 2015, pp. 30–31). امانوئل کانت نیز استقلال را در چارچوبی حقوقی–اخلاقی بازتعریف کرد و پیشنهاد داد که دولت‌ها برای حفظ صلح پایدار، بخشی از حاکمیت خود را به فدراسیونی از کشورهای آزاد واگذار کنند؛ دیدگاهی که استقلال را از خودکامگی متمایز و آن را در مشارکت داوطلبانه در نظم جهانی صلح‌آمیز تعریف می‌کرد (کانت، ۱۳۸۰، صص. ٥٤–٥٥، ٧٤). درنهایت جان استوارت میل با تأکید بر دموکراسی غیرمستقیم، استقلال دولت را در خودمختاری نهادهای انتخابی تعریف کرد و آن را به پایبندی به اصول اخلاقی جهانی و همکاری عادلانه در نظم بین‌المللی مشروط دانست (میل، ۱۳۸۹، صص. ۲۵–۲۷، ۳۲٦–۳۲۷، ۳٤۸–۳۵۱). این نظریه‌ها استقلال را به عنوان حق خودگردانی مردم و مصونیت از سلطه خارجی تثبیت کردند و با پیوند آن به اصول حقوقی–اخلاقی، چارچوبی نوین برای نظم جهانی ایجاد کردند. این چرخش از حاکمیت سلطنتی به حاکمیت مردمی، بازتابی از دگرگونی‌های ساختاری عمیق در اروپای اواخر قرون وسطی و آغاز دوره مدرن بود. فروپاشی نظام فئودالی، جنگ‌های مذهبی سی‌ساله و بحران مشروعیت کلیسا، مبانی حاکمیت الهی پادشاهان را متزلزل ساخت. در چنین بستری، نظریه‌پردازان قرارداد اجتماعی، استقلال را از اراده فردی حاکم به اراده جمعی ملت منتقل کردند تا پاسخی نظری برای بحران مشروعیت و ضرورت نظم‌سازی در دولت–ملت‌های نوظهور فراهم آورند. با وجود آنکه این تحول، گامی مهم در جهت نفی سلطه خارجی و مشروعیت‌بخشی مردمی بود، از منظر اسلامی، این خوانش دو محدودیت اساسی دارد: نخست، مشروعیت را صرفاً در اراده بشری محصور می‌کند و از پیوند آن با تکلیف الهی غافل می‌ماند. در اندیشه اسلامی، استقلال امانتی الهی است که نمی‌توان آن را به قرارداد بشری تقلیل داد (جوادی آملی، ۱۳۹۱، صص. ۱۱۳–۱۱٤)؛ زیرا حاکمیت مطلق از آنِ خداوند است و دولت اسلامی، امانت‌دار آن در زمین است (مصباح یزدی، ۱۳۹۱، صص. ۲۲۰–۲۲۲). دوم، حق تعیین سرنوشت را به مثابهٔ حقی خودبنیاد و مطلق تعریف می‌کند؛ درحالی‌که از منظر اسلامی، این حق یک امانت و مسئولیت الهی است که در چارچوب شریعت اعمال می‌شود (مصباح یزدی، ۱۳۹٤، ص. ۳۳۵)؛ بنابراین استقلال در اندیشه مدرن، اگرچه از سلطه خارجی رها می‌سازد، از پیوند با غایت توحیدی و تکلیف الهی جدا می‌ماند.

### ۳-۲. معمای معاصر: استقلال در عصر جهان‌شهری

مفهوم استقلال در دوره معاصر، بر خلاف دوره مدرن که بر خودمختاری مطلق تأکید داشت، با چالش‌ها و تحولات عمیقی مواجه شده است که آن را به یک واقعیت نسبی، چندلایه و پویا تبدیل کرده است. قرن بیستم، نقطه عطفی در بازتعریف استقلال بود؛ جایی که ظهور سازمان‌های بین‌المللی، روندهای غیراستعماری و افزایش وابستگی‌های متقابل، مفهوم کلاسیک استقلال را به چالش کشید. گریم تأکید می‌کند که دولت‌ها برای مقابله با بحران‌های جهانی، بخشی از اختیارات حاکمیتی خود را به نهادهایی مانند اتحادیه اروپا واگذار کردند که این امر به تضعیف حاکمیت داخلی و خارجی منجر شد (Grimm, 2015, pp. 92–93). پس از جنگ جهانی دوم، استعمارزدایی و منشور سازمان ملل متحد، استقلال را به عنوان یک حق حقوقی نهادینه کردند (Murillo Zamora, 2021, p. 157; Gautam & Saxena, 2024, p. 4)؛ با این‌حال ظهور نهادهای فراملی و نظریه‌هایی مانند لیبرالیسم و مارکسیسم که دولت‌ها را اجزای شبکه‌های جهانی قدرت می‌دیدند، استقلال کلاسیک را تضعیف کرد. بر خلاف دورهٔ مدرن که استقلال به خودکفایی اندام‌وار گره خورده بود، در قرن بیستم دولت‌ها به واگذاری بخشی از اختیارات خود به سازمان‌هایی مانند سازمان ملل ناگزیر شدند تا از مزایای همکاری بین‌المللی بهره‌مند شوند (Carnegie & Carson, 2020,

pp. 66–73). نظریه‌پردازان معاصر نیز استقلال را به توانایی دولت‌ها در خودمحدودسازی داوطلبانه از طریق پیمان‌هایی مانند NPT بازتعریف کردند (Schuett & Stirk, 2015, p. 14). تحولات تاریخی مانند شکست امپراتوری عثمانی و شکل‌گیری دولت‌های ملی، استقلال را به معیار مشروعیت سیاسی تبدیل کرد؛ با این حال استیون کراسنر این وضعیت را «ریاکاری سازمان‌یافته» می‌نامد؛ زیرا دولت‌ها در ظاهر بر استقلال تأکید دارند، اما درعمل تحت فشارهای نظام جهانی، خودمختاری خود را محدود می‌کنند (Pusterla, 2016, p. 114). درمجموع دو رویکرد اساسی در نظم بین‌الملل معاصر برجسته می‌شود: رویکردهای هژمونیک که استقلال را در پرتو قدرت‌های مسلط بازتعریف می‌کنند و رویکرد جهانی‌سازی که با تأکید بر همکاری‌های چندجانبه، استقلال کلاسیک را به چالش می‌کشد.

### ۱-۳-۲. هژمونی و بازتعریف استقلال

در دوره معاصر، رویکردهای هژمونیک مفهوم استقلال دولت‌ها را از خودمختاری مطلق به وضعیتی نسبی و مشروط به نظم‌های جهانی تحت سلطه قدرت‌های بزرگ بازتعریف کرده‌اند. دیوید لیک در تحلیل خود از «نظم جدید» استدلال می‌کند که نظم جهانی دیگر صرفاً بر تعادل قوا استوار نیست، بلکه حول اهداف راهبردی قدرت‌های مسلط شکل می‌گیرد که اغلب با حاکمیت دیگر دولت‌ها در تعارض است (Lake, 2009, p. 297). این دیدگاه، استقلال را از یک حق ذاتی به سازگاری با نظم هژمونیک تقلیل می‌دهد. لیک و مورگان تأکید می‌کنند که در نبود نظم حقوقی پیش از تأسیس سازمان ملل متحد، مداخله‌های نظامی نه استثنا، بلکه قاعده بودند و دولت‌ها فاقد پشتوانه نهادی برای دفاع از استقلال خود بودند (Lake & Morgan, 1997, p. 298). نمونه تاریخی جنگ فالکلند (۱۹۸۲) این واقعیت را نشان می‌دهد؛ جایی که فشار سیاسی بریتانیا بر فرانسه، استقلال آرژانتین را با تردید مواجه کرد. در این چارچوب، قانون اساسی ژاپن و آلمان پس از جنگ جهانی دوم تحت نفوذ مستقیم آمریکا شکل گرفت که نشانِ محدودیت‌های عملی در تحقق استقلال کامل این دولت‌هاست (McGrew, 2010, p. 2). در واکنش به این وضعیت، دولت‌های تازه‌استقلال‌یافته در جنوب جهانی کوشیدند استقلال را به عنوان سدی در برابر نفوذ قدرت‌های غربی بازتعریف کنند (Schuett & Stirk, 2015, p. 135).

### ۲-۳-۲. وابستگی متقابل به مثابهٔ پارادایم جدید استقلال

جهانی‌سازی در دهه‌های اخیر، مفهوم استقلال کلاسیک را به چالشی بنیادین کشیده است. در کانون این تحول، نظریه «وابستگی متقابل پیچیده» قرار دارد که رابرت کوهن و جوزف نای در اواخر دهه ۱۹۷۰ ارائه دادند. آنان وابستگی متقابل را به معنای وابستگی متقابل بازیگران به یکدیگر تعریف کردند و گفتند در این وضعیت، روابط بازیگران با تأثیرات متقابل و پرهزینه همراه است. از منظر کوهن و نای، استقلال دولت در شرایط وابستگی متقابل نه به معنای خودبسندگی مطلق، بلکه به معنای توانایی مدیریت هوشمندانه وابستگی‌ها و کاهش آسیب‌پذیری در برابر فشارهای خارجی است. آنان برای تحلیل این وضعیت، تمایز مهمی میان دو بُعد وابستگی متقابل قایل می‌شوند: «حساسیت» و «آسیب‌پذیری». حساسیت به میزان واکنش‌پذیری یک بازیگر در برابر تحولات خارجی اشاره دارد و آسیب‌پذیری به توانایی بازیگر برای مهار پیامدهای ناشی از حساسیت و هزینه‌ای که برای تغییر قواعد بازی متحمل می‌شود (Keohane & et al., 1977, pp. 12-14). در یک رابطه نامتقارن، دولت‌هایی که آسیب‌پذیری کمتری دارند، از قدرت چانه‌زنی بیشتری برخوردارند. این نظریه همچنین سه ویژگی اصلی را برای وابستگی متقابل برمی‌شمارد: نخست، وجود کانال‌های متعدد ارتباطی که انحصار دولت به عنوان تنها بازیگر را می‌شکند؛ دوم، نبود سلسله‌مراتب میان موضوعات که به معنای

در حال آماده‌سازی برای انتشار

کم‌رنگ‌شدن مرز میان سیاست داخلی و خارجی است (Keohane & et al., 1977, p. 25)؛ و سوم، نقش حداقلی نیروی نظامی در روابط میان دولت‌های وابسته به هم (Keohane & et al., 1977, pp. 28-29). در این چارچوب، استقلال به «ظرفیت تنظیم‌گری هوشمند» تعبیر می‌شود؛ با این حال ادبیات سیاسی معاصر با تأکید بر افول دولت–ملت سنتی، استقلال را به عنوان اصلی در بحران معرفی می‌کند؛ زیرا نهادهای فراملی نقش دولت‌ها را به اجزایی از یک دستگاه پیچیده جهانی تقلیل داده‌اند (King & Le Galès, 2012, p. 154). جهانی‌سازی همچنین با تأکید بر حقوق بشر، مفاهیمی مانند «مسئولیت حمایت» را مطرح کرده و استقلال را مشروط به رعایت معیارهای جهانی کرده است (Kahn, 2011, pp. 31, 61). درنهایت استقلال به پذیرش مسئولیت در قبال نظم حقوقی بین‌المللی و تعادل بین خودمختاری و همکاری جهانی وابسته شده است (Boyle, 1999, pp. 14–16). این تحول مفهومی در دوره معاصر، واکنشی به دگرگونی‌های ساختاری بی‌سابقه‌ای بود که مرزهای سنتی حاکمیت ملی را درنوردید. رشد فناوری‌های ارتباطی، گسترش تجارت جهانی و ظهور نهادهای فراملی، دولت‌ها را در شبکه‌ای از وابستگی‌های متقابل گرفتار کرد. در چنین شرایطی، نظریه‌پردازان معاصر، استقلال را نه به عنوان یک وضعیت مطلق و ایستا، بلکه به مثابهٔ ظرفیت مدیریت هوشمندانه وابستگی‌ها بازتعریف کردند. از منظر اندیشه اسلامی، خوانش معاصر از استقلال در چارچوب نظریه وابستگی متقابل، دو اشکال بنیادین دارد: نخست، وابستگی متقابل در نظم کنونی جهانی، شکلی پوشیده از سلطه و وابستگی یک‌سویه است، نه تعاملی برابر و عادلانه. متفکران اسلامی، نظام بین‌الملل موجود را ساختاری دوقطبی می‌دانند که بر تقسیم جهان به سلطه‌گر و سلطه‌پذیر استوار است (خامنه‌ای، ۱۳۸۸/۰۲/۲۷). دوم، مدیریت وابستگی به‌جای قطع ریشه‌های آن، استقلال را به محاسبه هزینه–فایده تقلیل می‌دهد. در اندیشه اسلامی، استقلال نه یک محاسبه ابزاری، بلکه تکلیفی الهی برای حفظ عزت و کرامت جامعه اسلامی است (امام خمینی، ۱۳۷۸، ج.۱۰، صص. ٤٤٤-٤٤٣). از این منظر، تعامل با جهان باید گزینشی، عزت‌مند و مشروط به نفی سلطه باشد (خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۰۷/۲۸)؛ زیرا قرآن کریم با تأسیس قاعده نفی سبیل، هرگونه سلطه کافران بر مؤمنان را نفی کرده است (مطهری، ۱۳۸۵، ج.۳۰، ص.۱۵۰).

### ۳. تحلیل تطبیقی: بازاندیشی تاریخی استقلال

مفهوم استقلال دولت‌ها، از دوران باستان تا دوره معاصر، در اندیشه سیاسی غرب سیر تحول پیچیده‌ای را طی کرده است. بر خلاف قرائت سنتی که صلح وستفالیا را نقطه آغاز استقلال مطلق می‌داند، آندریاس اوزیاندر استدلال می‌کند که استقلال، حتی پیش از وستفالیا، به صورت تقسیم‌پذیر و نسبی در ساختارهای سیاسی اروپا وجود داشته است. او تأکید می‌کند که نظام بین‌الملل همواره با هم‌پوشانی حاکمیت‌ها همراه بوده و مدل وستفالیایی بیش از آنکه توصیفی دقیق از نظم پس از ۱٦٤٨ باشد، بازنمایی ایدئولوژیک و متأخر از آرمان استقلال است (Osiander, 2001, p. 119). تحلیل تطبیقی این سیر تاریخی، با بررسی تحولات کارکردی و ارزشی استقلال، نشانِ انعطاف‌پذیری و تداوم این مفهوم به عنوان ستون نظم بین‌الملل است.

#### ۳–۱. تحول کارکردی استقلال در بستر تاریخ

استقلال در دوران باستان، به‌ویژه در اندیشه ارسطو، به خودبسندگی مادی و اخلاقی دولت‌شهر گره خورده بود. با ورود به قرون وسطی، این مفهوم به صورت تقسیم‌پذیر و در غیاب سلطه متمرکز امپراتوری معنا یافت (Osiander, 2001, p. 119). سپس در دوره مدرن، با ظهور قرارداد اجتماعی، استقلال به حاکمیت مردمی و رضایت عمومی پیوند خورد و از اراده فردی حاکم به اراده جمعی ملت تغییر یافت. در قرن بیستم، استعمارزدایی و منشور سازمان ملل متحد، استقلال را به عنوان حق خودمختاری تثبیت کردند، اما جهانی‌سازی و نهادهای فراملی به‌تدریج آن را نسبی ساختند؛ با این حال بحران‌های معاصر مانند پاندمی کووید–

۱۹ بار دیگر نقش دولت‌های ملی را در مدیریت امنیت و سلامت عمومی احیا کرد. درمجموع این تحولات استقلال را از یک وضعیت ثابت به فرایندی پویا تبدیل کرده‌اند که تحت تأثیر ساختارهای قدرت جهانی بازتعریف می‌شود؛ بر این اساس ارزش استقلال نیز از خودکفایی باستانی به ابزاری برای خودآیینی دموکراتیک و حفظ هویت ملی در نظم جهانی تغییر یافته است (Jinek, 2018, pp. 211–212). این تحول کارکردی با دگرگونی ارزش هنجاریِ استقلال همراه بوده است: از فضیلت و سعادت جمعی در باستان، به نظم و آزادی در دوره مدرن و به هویت ملی و عدالت جهانی در عصر معاصر.

### ۲-۳. استقلال در عصر وابستگی متقابل

در نظم جهانی‌شده کنونی، استقلال با چالش‌های بنیادین ناشی از جهانی‌سازی، حقوق بشر و نهادهای فراملی مواجه است، اما همچنان ارزش هنجاری و کارکردی خود را حفظ کرده است. گریم تأکید می‌کند که استقلال، به عنوان ابزار حفظ خودمختاری سیاسی و امکان‌بخشی به دموکراسی، در نظام بین‌الملل حیاتی است (Grimm, 2015, p. 126)؛ با این‌حال نقدهای پوپولیستی استدلال می‌کنند که ممکن است استقلال دولتی با محدودکردن مشارکت مردمی، مشروعیت دموکراتیک را تضعیف کند (Jinek, 2018, p. 209). کاهن و اشمیت هشدار می‌دهند که حذف استقلال می‌تواند به تمرکز قدرت در دست قدرت‌های بزرگ و بی‌ثباتی جهانی منجر شود؛ زیرا استقلال از استبداد جهانی جلوگیری کرده و به تعادل قدرت کمک می‌کند (Kahn, 2011, pp. 31, 61, 91). تحلیل تطبیقی فراز و فرود استقلال در اندیشه سیاسی غرب نشان می‌دهد که این مفهوم از خودبسندگی باستانی به خودمختاری مشروط در نظم جهانی‌شده تکامل یافته است؛ با این‌حال استقلال همچنان به عنوان اصل بنیادین برای حفظ هویت سیاسی، عدالت و امنیت در روابط بین‌الملل باقی مانده است (Yurdusev, 2003, p. 149). رویکردهای جدید به استقلال، آن را نه به عنوان یک وضعیت مطلق، بلکه به عنوان تعادلی بین خودمختاری و همکاری جهانی پیشنهاد می‌کنند؛ تعادلی که با تأکید بر خود–محدودسازی داوطلبانه دولت‌ها در پیمان‌های بین‌المللی، می‌تواند استقلال را در برابر چالش‌های جهانی‌سازی و هژمونی حفظ کند. سیر تحول استقلال در اندیشه غرب، از خودبسندگی یونانی تا وابستگی متقابل معاصر، نشانِ نوسان میان دو قطب استقلالِ مطلق و وابستگیِ مشروط است. در دوره کلاسیک، استقلال به فضیلت و خودکفایی دولت‌شهر محدود بود. در دوره مدرن، به‌حق خودگردانی مردمی و قرارداد اجتماعی ارتقا یافت و در دوره معاصر، به ظرفیت مدیریت وابستگی‌ها تقلیل یافت. از منظر اندیشه اسلامی، این دوگانه ناکافی است؛ زیرا استقلال نه یک وضعیت ثابت، بلکه فرایندی پویا در راستای تحقق تمدن توحیدی است. در این چارچوب، استقلال عبارت است از رهایی از سلطه بیگانه و اتکا به توان‌مندی‌های درونی (جوادی آملی، ۱۳۹۱، صص. ۱۱۳–۱۱۴) در چارچوب باور به امانت الهی و تکلیف دینی دانستن مقوله استقلال؛ به‌گونه‌ای که حفظ عزت و کرامت جامعه اسلامی، مقدمه‌ای برای تحقق حیات طیبه و قرب الهی گردد (طباطبایی، ۱۳۷٤، ج.۱۲، صص. ۳٤۰–۳٤۲). در این نگاه، دولت اسلامی همزمان باید از سلطه بیگانه بپرهیزد (نفی سبیل) و در تعامل عزت‌مندانه با جهان مشارکت کند (خامنه‌ای، ۱۳۹/۰۷/۲۸). این خوانش، بدیلی برای دوگانه غربی ارائه می‌دهد که نه در انزوا فرو می‌رود و نه در وابستگی محو می‌شود؛ بلکه استقلال را به مثابهٔ عزت وجودی جامعه اسلامی بازتعریف می‌کند.

### ٤- نتیجه‌گیری

تحلیل سیر تحول مفهوم استقلال دولت در اندیشه سیاسی غرب نشان می‌دهد این مفهوم از الگوی خودبسندگی یونانی تا الگوی وابستگی متقابل در عصر جهان‌شهری دستخوش دگرگونی‌های بنیادین شده است. در دوران کلاسیک، خودارجاعی سیاسی دولت‌شهرهای یونانی و تأکید فیلسوفانی همچون ارسطو بر خودکفایی، بنیان‌های اولیه استقلال را شکل داد. با گذار به دوران

مدرن، حاکمیت مطلق وستفالیایی و ظهور دولت-ملت، استقلال را به عرصه حکمرانی ملی ارتقا داد و نظریه‌پردازان قرارداد اجتماعی با پیوندزدن استقلال به حاکمیت مردمی، آن را به اصلی حقوقی-سیاسی تبدیل کردند. در شرایط کنونی جهان‌شهری، استقلال با تناقض‌های جدیدی مواجه شده است؛ فشارهای هژمونیک از یک‌سو و ضرورت‌های وابستگی متقابل از سوی دیگر این مفهوم را به چالشی پیچیده تبدیل کرده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد استقلال معاصر نه می‌تواند به خودبسندگی کامل بازگردد و نه می‌تواند در وابستگی مطلق محو شود؛ راهکار پیشنهادی، بازتعریف استقلال به مثابهٔ ظرفیت تنظیم‌گری هوشمند است که به دولت‌ها امکان می‌دهد همزمان با حفظ هویت سیاسی خود، در نظم جهانی مشارکت مؤثر داشته باشند. این پژوهش همچنین نشان داد که تحول مفهوم استقلال در هر دوره، نه امری تصادفی، بلکه واکنشی منطقی به دگرگونی‌های ساختاری و بحران‌های عینی آن دوره (از جنگ‌های پلوپونز تا جهانی‌شدن) بوده است؛ به عبارت دیگر اندیشه سیاسی در هر عصر، بازتابی از چالش‌های عینی همان دوره است. با این حال، ارزیابی این تحول از منظر اندیشه اسلامی نشان می‌دهد که خوانش غربی استقلال، به‌رغم پیشرفت‌های مفهومی، در چارچوبی سکولار و دنیوی محصور مانده است. در مقابل، از منظر اسلامی، استقلال امانتی الهی و تکلیفی دینی است که غایت آن، فراهم‌آوردن بستر تحقق حیات طیبه و قرب الهی است. در این چارچوب، دولت اسلامی همزمان باید از سلطه بیگانه بپرهیزد (نفی سبیل) و در تعامل عزت‌مندانه با جهان مشارکت نماید؛ بنابراین خوانش غربی استقلال، اگرچه به درک پیچیدگی‌های این مفهوم یاری می‌رساند، فاقد ظرفیت لازم برای بنیان‌گذاری نظمی عادلانه و پاسخ‌گویی به نیازهای نظام‌های سیاسی تعالی‌محور است. این خلأ، ضرورت بازتعریف استقلال در چارچوبی توحیدی را به عنوان بدیلی برای پژوهش‌های آتی آشکار می‌سازد.

در حال آماده سازی برای انتشار

**منابع**


آرنت، ه. (۱۳۹۲). *وضع بشر*. م. علیا (مترجم). تهران: ققنوس.

ارسطو (۱۳۷۱). *سیاست*. ح. عنایت (مترجم). تهران: سازمان نشر و آموزش انقلاب اسلامی.

افلاطون (۱۳۸۰). *مجموعه آثار*. (ج.۲، ٤). م.ح. لطفی (مترجم). تهران: خوارزمی.

جوادی آملی، ع. (۱۳۹۱). *آفاق اندیشه: سخنان و رهنمودهای آیت‌الله جوادی‌آملی در دیدار با شخصیت‌های جهانی و مسلمانان مقیم خارج از کشور*. ع. اسلامی (تنظیم و ویرایش). قم: اسراء.

خامنه‌ای، س. ع. (بی تا). *حدیث ولایت: مجموعه بیانات مقام معظم رهبری*. قم: مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی.

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۸۸/۰۲/۲۷). *بیانات در دیدار با استادان و دانشجویان کردستان*. قابل دسترس در: https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=6917

خامنه‌ای، س.ع. (۱۳۹۵/۰۷/۲۸). *بیانات در دیدار با نخبگان علمی جوان*. قابل دسترس در: https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=34703

خمینی، س.ر.ا. (۱۳۷۸). *صحیفه امام: مجموعه آثار*. (ج. ۱۰). تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی۱.

طباطبایی، س.م.ح. (۱۳۷٤). *ترجمه المیزان فی تفسیر القرآن*. (ج.۱۲). م.ب. موسوی همدانی (مترجم). قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

کانت، ا. (۱۳۸۰). *صلح پایدار*. م .صبوری (مترجم). تهران: به‌باوران.

لاک، ج. (۱۳۹۱). *دو رساله درباره حکومت*. ح. عضدانلو (مترجم). تهران: نی.

ماکیاولی، ن. (۱۳۷۷). *گفتارها*. م.ح. لطفی (مترجم). تهران: خوارزمی.

مصباح یزدی، م.ت. (۱۳۹۱). *پاسخ استاد به جوانان پرسش‌گر*. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.

مصباح یزدی، م.ت. (۱۳۹٤). *حکیمانه‌ترین حکومت: کاوشی در نظریه ولایت فقیه*. ق. شبان‌نیا (تحقیق و نگارش). قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.

مطهری، م. (۱۳۸۵). *مجموعه آثار*. (ج. ۲۱، ۳۰). تهران: صدرا.

میل، ج.ا. (۱۳۸۹). *حکومت انتخابی*. ع. رامین (مترجم). تهران: نشر نی.

هگل، گ. و. ف. (۱۳۸۷). *تاریخ فلسفه*. (ج.۱). ز. جبلی (مترجم). تهران: شفیعی.


در حال آماده‌سازی برای انتشار

**References**


Arendt, H. (2013). *The human condition* (M. Olya, Trans.). Tehran: Qoqnoos. [In Persian]

Aristotle. (1992). *Politics* (H. Enayat, Trans.). Tehran: Organization for the Publication and Teaching of the Islamic Revolution. [In Persian]

Arnason, J. P., Raaflaub, K. A. & Wagner, P. (eds). (2013*). The Greek polis and the invention of democracy:* A politico-cultural transformation and its interpretations. Wiley-Blackwell.

Arseni, A. & Pozneacova, V. (2021). The concept of sovereignty in the political philosophy – From antiquity to the contemporary epoch. *Humanities and Social Science Research,* 4(3), pp. 1–10.

Boyle, F. A. (1999). *Foundations of world order: The legalist approach to international relations, 1898–1922.* Duke University Press.

Canning, J. (2011). *Ideas of power in the Late Middle Ages, 1296–1417.* Cambridge University Press.

Carnegie, A. & Carson, A. (2020). *Secrets in global governance: Disclosure dilemmas and the challenge of international cooperation.* Cambridge University Press.

Dixon, R. L. (2011). *The challenge & complexities of nation-state sovereignty in the era of 21st century internationalism.* American Public University System/American Military University, School of Security & Global Studies. URL= https://ssrn.com/abstract=1886727

Gautam, A. & Saxena, S. (2024). The impact of globalisation on the national sovereignty: A comparative study. *International Journal for Multidisciplinary Research,* 6(2), pp.1–9.

Grimm, D. (2015). *Sovereignty: The origin and future of a political and legal concept.* (B. Cooper, Trans). Columbia University Press.

Grinin, L. E. (2012). Toward a new world order? New foundations of international system or why do states lose their sovereignty in the age of globalization? *Journal of Globalization Studies,* 3(1), pp. 3–38.

Hegel, G. W. F. (2008). *History of philosophy* (Vol. 1; Z. Jebelli, Trans.). Tehran: Shafiei. [In Persian]

Javadi Amoli, A. (2012). *Horizons of thought: The speeches and guidelines of Ayatollah Javadi Amoli in meetings with world figures and Muslims residing abroad* (A. Eslāmi, Ed.). Qom: Esrā. [In Persian]

Jinek, J. (2018). The welfare state and modern sovereignty. *Politologický Časopis / Czech Journal of Political Science,* 25(3), pp. 204–224.

Kahn, P. W. (2011). *Political theology: Four new chapters on the concept of sovereignty.* Columbia University Press.

Kalmo, H. & Skinner, Q. (Eds). (2010). *Sovereignty in fragments: The past, present and future of a contested concept.* Cambridge University Press.

Kant, I. (2001). *Perpetual peace* (M. Sabouri, Trans.). Tehran: Beh-Bavaran. [In Persian]

Katzenstein, P. J. (1996). *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics.* Columbia University Press.

Keohane, R. O. & Nye, J. S. (1977). *Power and interdependence: World politics in transition.* Boston: Little, Brown & Co.

Khamenei, S. A. (2009, May 17). *Statements in a meeting with professors and students of Kurdistan.* Retrieved from: https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=6917 [In Persian]

Khamenei, S. A. (2016, October 18). *Statements in a meeting with young scientific elites.* Retrieved from: https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=34703 [In Persian]

Khamenei, S. A. (n.d.). *The speech of the guardian: A collection of the statements of the Supreme Leader.* Qom: Islamic Sciences Computer Research Center. [In Persian]

Khomeini, S. R. A. (1999). *Ṣaḥīfa-yi Imām: Collected works* (Vol. 10). Tehran: Institute for the Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works. [In Persian]

King, D. S. & Le Galès, P. (2012). *State*. In: E. Amenta, K. Nash, & A. Scott (Eds.), The Wiley-Blackwell companion to political sociology (pp. 107–119).

Klimova, M, Antonów, A. & Antonów, Z. (2015). Thucydides and the roots of political realism in international relations. *Przegląd Politologiczny*, 20(2), pp. 5–18.

Lake, D. A. & Morgan, P. M. (Eds). (1997). *Regional orders: Building security in a new world.* Pennsylvania State University Press.

Lake, D. A. (2009). Regional hierarchy: Authority and local international order. *Review of International Studies*, 35(1), pp. 35–58.

Locke, J. (2012). *Two treatises of government* (H. Azodanloo, Trans.). Tehran: Ney. [In Persian]

Machiavelli, N. (1998). *Discourses* (M. H. Lotfi, Trans.). Tehran: Kharazmi. [In Persian]

Mayer, J. P. (Ed). (1979). *Fundamental studies on Jean Bodin.* Arno Press.

McGrew, Anthony. (2010). Globalization: A critical introduction. *New Political Economy*, 6(2), pp. 293–301.

Mesbah Yazdi, M. T. (2012). *The professor's answer to questioning youth*. Qom: Imam Khomeini Educational and Research Institute. [In Persian]

Mesbah Yazdi, M. T. (2015). *The mostwise government: An inquiry into the theory of the guardianship of the jurist* (Gh. Shabannia, Research and Writing). Qom: Imam Khomeini Educational and Research Institute. [In Persian]

Mill, J. S. (2010). *Considerations on representative government* (A. Ramin, Trans.). Tehran: Nashr-e Ney. [In Persian]

Motahhari, M. (2006). *Collected works* (Vols. 21, 30). Tehran: Sadra. [In Persian]

Murillo Zamora, C. (2021). Independent states: A perspective from international relations. *Revista Relaciones Internacionales*, 94(2), pp. 141–160.

در حال آماده سازی برای انتشار

Osiander, A. (2001). *Before sovereignty: Society and politics in Ancien Régime Europe.* In: U. Albrecht & M. Kaldor (eds.), International politics and society (pp. 119–145).

Plato. (2001). *Collected works* (Vols. 2, 4; M. H. Lotfi, Trans.). Tehran: Kharazmi. [In Persian]

Pusterla, E. R. G. (2016). *The credibility of sovereignty: The political fiction of a concept.* Springer International Publishing.

Sarakutsa, M. O. (2010). The concept and content of state sovereignty: Definition, formation, development. *Forum of Law*, no. 4, pp. 784–791.

Schmitt, C. (2006). *Political theology: Four chapters on the concept of sovereignty*. (G. Schwab, Trans). University of Chicago Press.

Schuett, R. & Stirk, P. M. R. (eds). (2015). *The concept of the state in international relations: Philosophy, sovereignty and cosmopolitanism*. Edinburgh University Press.

Tabatabai, S. M. H. (1995). *Tarjuma-yi al-Mīzān fī tafsīr al-Qur'ān* (Vol. 12; M. B. Mūsavī Hamadānī, Trans.). Qom: Society of the Seminary Teachers of Qom. [In Persian]

Yurdusev, A. N. (2003). *International relations and the philosophy of history: A civilizational approach.* Palgrave Macmillan.

در حال آماده سازی برای انتشار